

FIGYELŐ

RÖVID ÁTTEKINTÉS PROF. EM. DR. KOVACSICS JÓZSEF SZAKIRODALMI MUNKÁSSÁGÁRÓL

„Alkotás a társadalomtudományok határán” – e címmel jelent meg 2001-ben az a tanulmánykötet, melyben *Dr. Kovacsics József* emeritus professzort, az ELTE Állam- és Jogtudományi kara tanárát, a Központi Statisztikai Hivatal főtanácsosát nyolcvanadik születésnapján köszöntötték pályatársai, egykori tanítványai. A cím jól jellemzi a tudós professzor kimagasló tudományos tevékenységét, melynek eredményeként a múlt század második felétől kezdődő időszakban – egészen tavaly bekövetkezett elhunytáig – több tudományterületen is maradandó értékeket hozott létre. Erről tanúskodhat munkásságának áttekintése is, melyet könyvtárosként, statisztikusként, jogi, műegyetemi hallgatókat és rendőrtisztai főiskolásokot oktatóként, valamint helytörténeti kutatóként végzett.

Oktatói pályája során tizenkét tankönyv összeállításában vett részt, valamint nyolc egyetemi jegyzettel is gazdagította a felsőoktatás tananyagát. Előbbiekből hét, utóbbiakból pedig kettő másokkal közösen készült. Ezek mellett tizenhét tudományos könyvet írt, kilencet társszerzőkkel. E könyvek közül tizenegy lexikális szerkezetben közöl anyagot hazánk településeiről, nyolc mű pedig része annak a mai magyarországi megyéket bemutató sorozatnak, amelynek szerkesztői munkáit ő végezte, s amelynek bevezető ismertető fejezetét is ő vetette papírra. Ezen túl tizenkilencre tehető a szerkesztésében megjelent különféle könyvek száma, melyek közül egy német nyelvű. Kilenc száma jelent meg annak a francia-német-angol periodikának, melyet szintén ő szerkesztett, ezek némelyikében helyet kapott egy-egy saját cikke is.

Pályafutása során százharmincegy magyar és hatvanhat idegen nyelvű tanulmánya jelent meg főként francia, német és angol nyelven, ebből 7 társszerzővel készült. Ezen túl kilenc könyv ismertetésére is vállalkozott.

Műveinek kiadása – azok témájából eredően – túlnyomórészt a Tankönyvkiadóhoz, az Akadémiai kiadóhoz, egyetemi kiadókhöz, a statisztikai, jogi, belügyi és más államigazgatási intézményekhez, illetve azok szakfolyóirataihoz (pl. e folyóirathoz) kötődik elsősorban. Emellett egyes cikkei gazdagították napilapok, valamint könyvtáros, történettudományi, földrajzi, számítógép-tudományi, szak- és ismeretterjesztő folyóiratok hasábjait is.

Kovacsics Józsefnek a tudományos kérdésekhez való alkotói, kutatói hozzáállását a komplex látásmód jellemezte. Ebből adódóan az általa létrehozott irodalom tárgykörök szerint sorra véve különféle megközelítésekben is csak átfedésekkel csoportosítható, de az megállapítható, hogy a táblázatban felsoroltak a legjellemzőbbek (egy-egy művet besorolva minden olyan témába, amelyet érdemben érint, azok oldalterjedelmét a majd 22 ezret kitevő összes oldalszámhoz viszonyítva, a nagyságrendeket jellemző kerekített adatokkal):

A tárgykör		A megjelent publikációk száma, db	
megnevezése	aránya százalékban	itthon	külföldön
Történeti demográfia, történeti statisztika	56	97	15
Statisztika, demográfia, településdemográfia, településstatisztika, lakásstatisztika, igazságügyi-, kriminálstatisztika, statisztikatörténet	25	72	17
Helytörténet, helységnévtörténet, urbanisztika	37	37	4
Szervezéstudomány, munka-, igazgatás- és információszervezés; államigazgatás	17	68	4
Informatika (számítástechnika), jogi informatika	12	19	7
Tudomány- és oktatáselmélet, illetve -szervezés, könyvtártudomány	2	19	3

Az életmű ilyen kvantitatív megközelítésű jellemzése is alátámasztja azt a tudományos közéletben mintegy általánosan elfogadott véleményt, hogy Kovacsics professzor tevékenységének legkiemelkedőbb eredményei a történeti demográfia és a történeti statisztika szakterületeihez köthetők, mintegy külön fejezetet nyitva a magyar tudománytörténetben, mindamelllett, hogy a szerző további szakterületeken végzett munkássága önmagában is jelentős. Hozzátehető még e megállapításhoz, hogy a helytörténeti kötetek és tanulmányok is túlnyomórészt történeti demográfiai jellegűek.

1957-ben jelent meg szerkesztésében „A Történeti Statisztika forrásai” c. kötet, 1963-ban a „Magyarország történeti demográfiája”. Mindkét mű létrejötte olyan felismeréseken alapul, amelyek Kovacsics József tudományszervezői kvalitásait jellemzik.

Kutatásai során tanulmányozva a történeti statisztika kérdéseit, válaszait, kiformalódott az a későbbiekben is állhatatosan képviselt véleménye, hogy a történeti források kritikai feltárása, több forrás összehasonlító elemzése és lehetőleg minél több fellelhető forrás bevonása egy adott téma kidolgozása során elsődleges feltétele az eredményességnek. Ehhez szükség van az írásos források számbavételére, azok értékelésére a felhasználhatóság szempontjából és hozzáférhetőségük ismeretére. Az elsőként említett mű ezt célozva és tárgyalva egy olyan kézikönyvként került be a tudományos életbe, amelyet napjainkig az alpművek között tartanak számon.

Másik felismerése a hazánk népességtörténetét tárgyaló kutatásokkal kapcsolatban fogalmazódott meg az ötvenes években, testet öltve a másodikként említett 1963-as kötetben: a különböző történeti korszakokra és eltérő földrajzi területekre vonatkozó kutatási eredmények együttes értékelése, a különböző szakterületekről e témába „érkező” kutatók véleményének, kutatási módszerének megismerése, szembesítése és összevetése révén olyan fórum alakulhat ki, amely termékenyítőleg hat abban a folyamatban, amelynek végső, távlati célja a Kárpát-medence térségében a demográfiai folyamatok átfogó, de egyben minél részletesebb feltárása a Honfoglalástól kezdődően. Ennek szellemében került megszerkesztésre a „Magyarország történeti demográfiája”, megszólaltatva a témában kompetens szakembereket. Azonos címmel ugyancsak ezt célozta a közben eltelt negyven év újabb kutatásait is felhasználva az ezredfordulón megjelent „Millecentenáriumi előadások”-at tartalmazó kötet is.

Megemlítendő, hogy a népességtörténeti kérdések taglalása során a szerző mindig külön gondot fordított az éppen górcső alá vett térségben a magyarsággal együtt élő más nemzetiségek viszonyainak tárgyalására is. E gondolat jegyében fogant az az általa szerkesztett kiadvány is, amely az 1992-ben lezajlott nemzetiségi statisztikai konferencia előadásait adja közre. Ez tárgyalja a Kárpát-medence magyarságának és a hazai kisebbségeknek huszadik századi lélekszámát, valamint az azt befolyásoló tényezőket. Az üléssorozat a térség országai által elfogadott, a nemzetiségi statisztikában való együttműködésre vonatkozó határozatok elfogadásával zárult, mely kötelezettségvállalások szövege függelékként szerepel a műben.

Az előbb említett távlati elképzelést is szolgálják *Kovacsics* professzornak a történeti demográfiai, de ugyanakkor hely- és helynévtörténeti vonatkozásban is legsajátosabb, hazai viszonylatban műfajteremtő vállalkozásának, a helytörténeti lexikonoknak, majd későbbiekben annak leegyszerűsített, de legfőbb tartalmi elemeit megtartó változatának, a történeti statisztikai helységnévtárnak többnyire vaskos kötetei. 1964-ben jelent meg Veszprém megye helytörténeti lexikona, a második kötete 1988-ban látott napvilágot, más megyék és városkörnyékek is feldolgozásra és részben publikálásra kerültek, 2001-ben pedig a Baranya megyei népességtörténeti lexikon volt a kutató életének utolsó nagyobb lélegzetű alkotása. A történeti statisztikai helységnévtárak a mai országterület mind a 19 megyéjéről megjelentek. E lexikonok lényege röviden abban foglalható össze, hogy a munkában sorozatszerkesztőként, de szerzőként is részt vállaló *Kovacsics* professzor több tudományterület képviselőinek munkáját – így történészek, helytörténészek, geográfusok, nyelvészek, levéltárosok, statisztikusok, közigazgatási szakemberek ez irányú kutatómunkáját – irányítva a honismereti irodalmat olyan kézikönyvekkel gazdagította, amelyek az alábbi, gyakran forrásértékű adatokat adják közre településként:

- helységnévtörténet (az 1898–1912 között országosan végbement helynévtörzskönyvezést is feldolgozva) a megtelepüléstől kezdődően, lakott külterületek névállománya;
- népességtörténet, nemzetiségi viszonyok alakulása;
- birtokviszonyok alakulása, közigazgatás-történet (megye-, vagy városkörnyéki szinten is).

Sokoldalú lexikális adattartalmuk, hasznos, máshol nem, vagy csak nehezen fellelhető információk révén e sorozatok számos tudományág kutatóinak, valamint a közigazgatásban dolgozóknak is sok esetben nyújtanak segítséget. E mellett a hely- és népességtörténettel foglalkozók számára módszertani iránymutatásul is szolgálhatnak.

A történeti statisztika terén kifejtett irodalmi tevékenységét vizsgálva szintén ide kíváncsodik a megemlítése annak a sorozatnak, amelyet a KSH könyvtárának igazgatójaként Történeti Statisztikai Közlemények címmel indított útjára még az ötvenes években. A külföldön már korábban létező folyóiratok példáját hasznosítva, idegen nyelvű fórumként pedig az angolra, franciára és németre fordított cikkeket közreadó „Review of Historical Demography” periodika arról a szintén említésre méltó elgondolásról tanúskodik, hogy a honi történeti statisztika művelésének eseményeiről érdemes és fontos hírt adni hazánkon kívül is.

A folyamatok, jelenségek közti összefüggések felismerésére és láttatására irányuló képességét már az 1950-es években kamatoztatta, amikor érdeklődése homlokterébe

került a községek, városok és az ott élő népesség fejlődésének problematikája. Munkásságára más eredmények mellett a Statisztikai Szemlében „Közigazgatás és népesség” címen e tárgyban megjelent tanulmánya is felhívta az akkori megyereform döntéshozóinak figyelmét, így településdemográfiai szakértőként vehetett részt e ma már történelmi horderejűnek számító eseményben.

A professzor nevéhez (is) fűződő tankönyvek elsősorban a statisztikai oktatást szolgálják, ezek közül az 1974-ben megjelent és további három kiadást megért tankönyvéért dívdíjat vehetett át. A napjaink demográfusképzését szolgáló 1996-ban készült Demográfia tankönyvben is több fejezet szerzője volt. Az 1954-ben megjelent „Város és községstatisztika”, az 1961-es, *Hoóz István* professzorral közösen írt „Igazságügyi statisztika”, az 1970-es „Bevezetés a szervezéstudományba”, az 1977-es „A közigazgatás statisztikája és organometriája” c. tankönyvek mind egy-egy olyan tudományterületbe nyújtanak betekintést, melynek megteremtésében *Kovacsics* professzor érdemei elvülhetetlenek.

Így azon elsők között volt, akik felismerve jelentőségét, szorgalmazták a számítástechnika vívmányainak kihasználását a jogi és a közigazgatási képzésben, kutatásban és gyakorlatban. De a történeti demográfia területén szerzett érdemei mellett legfontosabb és legáltalánosabb felismerései a közigazgatásnak az igazgatás- és szervezéstudományi (és egyben statisztikai) szemléletű megreformálásával függenek össze.

Kandidátusi disszertációját „Államtudomány és statisztika” címmel készítette. Az állam- és jogtudományok doktora tudományos fokozatot pedig a közigazgatási munka hatékonyságának gyakorlati példára épülő elemzésével érte el. Erről szóló 1972-ben készült értekezésének címe „A tanácsi munka hatékonyságának mérése”. Ezt 1980-ban átdolgozott formában „Bevezetés az államigazgatási informatikába” néven könyvként is közreadták. Ide vonatkozó kutatásaiban nyomon követte a hivatali ügyiratmozgásokat, majd azokat folyamatábrán, az általa kidolgozott gráfokon szemléltetve kritikailag értékelte és modellezte az egyes ügyfajták ügyintézési típusait, felhívta a figyelmet az ésszerűsítés lehetőségeire. Esetenként az adminisztratív eljárások meglepő elmaradottságát, hiányait és logikátlanságát feltáró észrevételeivel és javaslataival széles körben hozzájárult a közigazgatás folyamatainak és szervezetrendszerének racionalizálását célzó törekvések érvrendszerének kiépítéséhez, majd a reformok gyakorlati véghezviteléhez. Az építési beruházások engedélyezési ügymenetének részvizsgálatai például alapját adták annak a ma is érvényben lévő rendelkezésnek, miszerint az építési hatóság folytatja le az engedélyezési eljárást, a többi érintett szakhatóság pedig záros határidőn belül köteles állásfoglalását részére beküldeni.

Végül – bár nem a megjelent írásaira vonatkozik – szakirodalmi tevékenységének részeként említést érdemel, hogy a KSH Könyvtár igazgatójaként az 1950-es években annak köteles példány jogú országos szakkönyvtárrá fejlesztését véghezvitte. Akkorra tehető a Könyvtár nagy statisztikusok bibliográfiáját közreadó sorozatának, valamint a Statisztikai Szemle külföldi szakirodalmi figyelő rovatának elindulása is.

Kígyósi Attila

**A MAGYAR STATISZTIKAI TÁRSASÁG DEMOGRÁFIAI
SZAKOSZTÁLYÁNAK SZAKMAI ÜLÉSSEL EGYBEKÖTÖTT
TISZTÚJÍTÓ KÖZGYŰLÉSE**

A rendezvény 2004. május 24-én hétfőn Budapesten a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetben zajlott le.

A Szakmai programot a Szakosztályba az elmúlt három évben belépett új tagok előadásai képezték. *Földházi Erzsébet* „Válás Magyarországon (múlt-jelen-jövő)” című előadása nyitotta meg a sort, melyben a jelenség dinamikájának bemutatásán túl a válás okaira és következményeire is prezentáció tárgyát képezte. A második előadó *Gödri Irén* volt „A bevándorlók munkaerő-piaci helyzete és társas kapcsolatai” címmel. Mondandójának egyik igen lényeges eleme az volt, hogy – kutatásai szerint – a bevándorlók nem alkotnak marginális réteget a magyar társadalomban. *Kapitány Balázs* a „Tartós házasságok (német-magyar összehasonlítás)” című előadásában bevallottan nem találta meg a tartós házasságok általános receptjét, azonban az életút-szemléletben kifejtett gondolatai nagy tetszést arattak a hallgatóság körében. Az előadásokat követő hozzászólások túlnyomórészt módszertani jellegűek voltak és tetten érhető volt a tapasztalt demográfusok segítő szándéka a fiatal kollégák továbbfejlődése érdekében.

A konferencia második egysége *Spéder Zsolt* leköszönő szakosztályelnök beszámolója volt a Demográfiai Szakosztály elmúlt 3 évi munkájáról. Megállapította, hogy az előző ciklus folyamán a kitűzött stratégiai célokat sikerült megvalósítani. A szakmai közélet élénkítése a társszakmákban pályakezdő fiatalok és középkorúak belépésével valósult meg. A tényleges taglétszám – vagyis a tagdíjat fizetők száma – a 2002. évig 95–105 fő között stabilizálódott és azóta enyhén tovább növekedett. A tisztújítás idején a taglétszám 113 fő volt. Kifejtette, hogy nem látja célszerűnek a taglétszám további jelentős növelését, mert a létszám már elérte azt a kritikus tömeget, amikor hatékony szakmai munka folyhat. Mindez nem jelenti azt, hogy ne várna új tagokat a szakosztályba. Az információ-áramlást, továbbá eredeti gondolatok, elképzelések közkinccsé tételének elősegítését állandó feladatunknak tekintjük – fejtette ki. A 2000. évtől a *Demográfia* című folyóiratot illetménylapként kapják meg az arra igényt tartó szakosztály-tagok. A 2001. évtől szintén illetménylapként kapják a Népeségtudományi Kutatóintézet megújult hírlevelét a „*Korfa*” című negyedévenként megjelenő, az aktuális demográfiai kérdésekről szóló kiadványt. A szakosztály fő tevékenysége a konferenciák és egyéb szakmai rendezvények szervezése és rendezése volt. Többek között neves külföldi professzorok tartottak előadást és kaptak lehetőséget nem minden esetben konvencionális nézeteik kifejtésére. Az saját rendezvények mellett önálló szekcióval szerepelt a Szakosztály a Társaság 2002. évi balatonfüredi konferenciáján, továbbá a társ-szakosztályok közül a Társadalomstatisztikai Szakosztállyal közös szimpozionokat rendeztek, arra törekedve, hogy a legaktuálisabb demográfiai problémák folyamatosan a közéleti kérdések között szerepeljenek. A Szakosztály elnöke külön kiemelte a legutolsó rendezvényt, mely során a napjainkban végleges formába fejlődő népesedéspolitikai kormánykonceptiót vitatták meg. A jelenlévő tagság egyhangúlag fogadta el az elnöki beszámolót.

Az összejövétel harmadik nagy egysége a tisztújítás végső fázisának lebonyolítása volt, tehát a Szakosztály elnökének, alelnökeinek és titkárának megválasztása. A Jelölő Bizottság elnöke *Szűcs Zoltán*, a bizottság tagjai *Ulm Gyula* és *Óri Péter* voltak. A szakosztály tagsága ajánlásainak összegyűjtése után véglegesítették a tisztségviselői posztokra jelöltek személyét, akiket a közgyűlés választott meg. A választás eredményeképpen a szakosztályelnöke *Dr. Spéder Zsolt*, alelnöke *Kamarás Ferenc* és *Dr. Elekes Zsuzsanna*, titkára *Dr. Illés Sándor* lett a következő három éves időtartamra.

Illés Sándor

KÖNYVISMERTETÉS

BECSEI JÓZSEF: Népeességföldrajz. Ipszilon Kiadó, Békéscsaba, 2004, 360 p.

Igényes küllemű és művészes kivitelű könyv kerül az Olvasó kezébe *Becsei* professzor műve olvasásakor. A formával a tartalom is összhangban van, hiszen *Sárfalvi Béla*, *Tóth József*, *Eke Pálné*, *Langerné Rédei Mária*, *Dövényi Zoltán* és *Kovács Zoltán* hasonló tárgyú munkáit követően valódi újdonsággal rukkolt elő a szerző. Előljáróban meg kell említeni, hogy szokatlanul széles tematikával lépett túl a hagyományos értelemben vett népeességföldrajzi kereteken. A társtudományok korszerű eredményeit igen nagymértékben építette be az egykori emberföldrajzi megközelítésmódból eredeztethető a jelenkori népeességföldrajzi gondolatvilágba.

A könyv tárgyának – nevezetesen a népeességföldrajznak – meghatározásáig (a harmadik fejezetig), hozzávetőlegesen félszáz oldalt kell várnunk. Ezt megelőzően a földrajztudomány és azon belül is a társadalomföldrajz általános kérdéseivel foglalkozott a szerző. Ezzel a megoldással vélhetően a geográfiában kevésbé jártas közönség igényeit kívánta szolgálni és egyfajta tudomány-rendszer-tani bevezetésnek is tekinthető az első két egység. Gyakorlatilag a harmadik fejezettel is kezdődhetett volna a szűk szakmai közönségnek szóló könyv, hiszen a tárgy és a feladatok meghatározása e helyen történt meg. A negyedik fejezetben, a népeességföldrajz történeti fejlődését mutatta be és helyezte el e tudományszakágat a földrajztudományon belül. Az ötödik fejezetben újra általános, a természet és a társadalom kölcsönhatásaira vonatkozó, kérdések taglalását látja szükségesnek a szerző, hogy azután rátérhessen az emberiség eredetének és elterjedésének bemutatására. A hetedik fejezetben a világ népeességének történeti alakulását vázolja, beépítve a szövegbe néhány alapvető demográfiai fogalom és elmélet ismertetését. *Malthus* tanai és az első demográfiai elmélet bemutatása után hiányérzetünk támadt a tekintetben, hogy az első demográfiai átmenet elméletét kiegészítő, továbbfejlesztő második demográfiai elméletről még megemlítés szintjén sem esik szó. A nyolcadik „A Föld és az emberiség” című fejezet, a fenntartható fejlődés gondolatát állítva a vizsgálódás centrumába, újra üdítő kitekintés populáció tágabb környezetére. A kilencedik fejezetben már elvitathatatlanul a szűk értelemben vett népeességföldrajzi kérdések és problematikák kibontása kezdődik el a népeesség területi elhelyezkedésének elemzésével. A népsűrűség és az urbanizáció tárgyalása során e fejezetben is megfigyelhető az egész könyvre is jellemző deduktív tárgyalásmód, vagyis hogy az általánostól az egyes

felé, a globális és kontinentális jellemvonások bemutatása után szűkebb hazánk, Magyarország viszonyainak analízise következik. A tizedik fejezet célja a populáció különböző ismérvek szerinti szerkezetének tárgyalása. A kor, nem, gazdasági aktivitás, iskolai végzettség szerinti struktúra tárgyalását nem követi a családi állapot szerinti statikus megoszlás és az azt kialakító házasságkötési mozgalom folyamatainak, egy önálló alfejezetet igénylő részletes bemutatása. Akár két önálló fejezet formájában szerepelhetne továbbá a könyvben két további demográfiai alapfolyamat, a termékenység és a halandóság térbeliségének kifejtése is.¹ Ehelyett az elmúlt évtizedben jelentős fejlődést felmutató etnikai és vallásföldrajz új eredményei kerültek a könyvbe a tizedik fejezet, vagyis a népesség struktúrája tárgyalásának egyenes folytatásaként. A népességi folyamatok dinamikájának bemutatását a vándormozgalom utolsó (13.) fejezetként való megjelenése illusztrálja. E fejezet igen nagy erénye, hogy a térbeli mobilitási folyamatok teljes körét igyekszik felölelni a valóságos kép kialakítása érdekében. Szó van a nemzetközi vándorlásról, belföldi vándorlásról, településen belüli költözésről és ingázásról is. Mint minden első kiadásban megjelent könyvben apróbb stilisztikai, szerkesztési hiányosságok helyütt is előfordulnak. Ezen utóbbiak közül a zárójelben levő magyarító szövegnek a karakterméret csökkentése nélküli dőlt betűs szedése szerepel igen gyakran. Ez kissé zavaró lehet az Olvasó számára, hiszen a kiemeléssel a tényleges jelentőségénél nagyobb ruházzuk fel az adott szövegrészt. A könyvet 56 táblázat és 98 ábra (ebből 17 színes) teszi informatívvá, kiegészítve és illusztrálva a kiemelésre szánt tényeket és összefüggéseket.

Mindent egybevetve, egy kitűnő könyvet írt *Becsei József* professzor, melyet nem csak a geográfus és más szakos egyetemi hallgatók forgathatnak haszonnal, hanem a téma iránt fogékony nagyközönség érdeklődésére is számot tarthat.

Illés Sándor

¹ A szerző melegségére szolgál, hogy a nupcialitás, mortalitás, morbiditás és különösen a fertilitás területi rendjének kutatása a demográfia és a geográfia mostohán kezelt témái közé tartoznak. Megfelelő nagyságrendű és mélységű alap kutatások hiányában a szintézis alkotásának lehetősége sincs meg.